रिता। अन्यथा कारिता वृद्धिर्न दातव्या कथञ्चनेति"। उत्तमर्णप्रबोधनार्थम् आपत्कालं शास्त्रोक्तादधिका स्वयं वर्धिता कारिता या वा वृद्धिर्दातव्या न पुनरनेकविधा धनिकेन कारिता दातव्येत्यर्थः। "प्रत्यहं गृह्यते या तु शिखावृद्धिस्तु सा स्मृता"। प्रतिदिनमभ्यात्मशिखावृद्धिरिति व्यपदिश्यत इत्यर्थः। किं पुनः शिखावृद्धिं वृद्धेरित्याकाङ्क्षायां वृद्धस्मृतिरेवाह "शिखेव वर्द्धते नित्यं शिरश्छेदाद्विवर्त्तते। मूले दत्ते तथैवैषा शिखावृद्धिस्तु सा स्मृतेति"। प्रत्यहं गृह्यत इति च धर्मशास्त्रप्रतिश्रुतदिनसंख्यया वृद्धिग्रहणकालोपलक्षणम्। तथा च कात्यायनः "प्रतिकालन्दवात्वेव शिखावृद्धिस्तु सा स्मृतेति"। "गृहाक्षोभः फलं चलाद् भोगलाभः प्रकीर्त्तितः"। बन्धकीलताद् गृहाद्विवाहादिजनितः क्षोभः। चेलात् वस्त्रादिफलम् भोगलाभाख्यो वृद्धिप्रकार इत्यर्थः। गृहक्षेत्रग्रहणं स्थावरात्मकभोग्याधेरुपलक्षणार्थम्। अतएव कात्यायनः "कार्षेर्भोगस्य क्षेत्रो वो वृद्धये धारकल्पितः। प्रयोगे यत्र चैवं स्यादाधिभोगः स उच्यते" इति। यस्मिन् ऋणादानप्रयोगे स्थावराधित्वेन परिकल्पिता या वृद्धिस्तत्र या वृद्धिराधिभोग इत्युच्यते इत्यर्थः। अपरार्कादौ "गृहात् क्षोभः पदः क्षेत्रादिति पाठः"। क्षोभो भाटक इति कल्पतरौ। पदः वस्त्रादिफलम्। वृद्धेः परिमाणं दर्शयति मनुः "वसिष्ठविहितां वृद्धिं सूक्ष्मेद्वित्तविवर्द्धिनीम्। अशीतिभागं गृह्णीयात् मासाद्वार्धुषिकः शतं" इति। निष्कशतं प्रयुक्तं मासस्य यथादनिष्कपरिमितां वृद्धिं वार्धुषिको वृद्ध्यर्थं गृह्णीयादित्यर्थः। एतत्सबन्धकविषयम्। अतएव याज्ञवल्क्यः "अशीतिभागो वृद्धिः स्यान्मासिमासि सबन्धके। वर्णक्रमाच्छतं द्वित्रिचतुःपञ्चकं शतमन्यथेति"। सबन्धके प्रयुक्तस्य द्रव्यस्याशीतितमो भागो वृद्धिः पञ्चशतं प्रयुक्ते यथादः पञ्चः प्रतिमासं वर्द्धत इत्यर्थः। अन्यथा बन्धकरहिते वर्णक्रमात् ब्राह्मणादिवर्णक्रमेण द्वित्रिचतुःपञ्चकं शतमन्यथा भवति। द्वौ वा त्रयो वा चत्वारो वा इति द्वित्रिचतुःपञ्चा यस्मिन् शते वृद्धिर्दीयते इति द्वित्रिचतुःपञ्चकं शतम्। "तदस्मिन् वृद्ध्यायत्तमभुक्तोपदा दीयते" वा० कल्प। तथा चायमर्थः। बन्धकरहिते पञ्चशतं प्रति प्रतिमासं ब्राह्मणात् पञ्चत्रयं क्षत्रियात् पञ्चत्रयं वैश्यात् पञ्चचतुष्टयं शूद्रात् पञ्चपञ्चकं ग्राह्यम्। तत् च मनुनोक्तम्। "द्विकं शतं वा गृह्णीयात् शतान्यर्थमनुस्मरन्निति" तदुभयस्थितविकल्पविषयम्। अतएव व्यासः "सबन्धे भाग आशीतः साष्टभागः सबन्धके। निराधाने द्विकशतं मासलाभ उदाहृतः" इति। सबन्धे आधिसहिते। आशीतः अशीततमः। साष्टः अष्टितमः। उन्मकः प्रतिभूः। निराधाने बन्धकरहिते। आधानमत्र प्रतिभुवोरभ्युपलक्षणम्। कल्पतरौ साष्टभाग इति पठित्वा सबन्धके अशीततमो भागः स्वकीयाष्टमसहितो मासवृद्धिरित्युक्तम् "द्विकत्रिकचतुष्कञ्च पञ्चकञ्च शतं समम्। मासस्य वृद्धिं गृह्णीयाद् वर्णानामनुपूर्वशः" इति। द्विकं द्वौ वृद्धिर्दीयते यस्मिन्नूणधने तत् तथा। एवं त्रिकादयोऽपि समासात् प्राग्वाधिकम्। विष्णुरपि 'अथोत्तमर्णेऽधमर्णकादयथादत्तमर्णं गृह्णीयात्। द्विकत्रिकचतुष्कं पञ्चकं शतं वर्णानुक्रमेण प्रतिमासमिति"। धनमर्णविशेषेऽप्याह याज्ञवल्क्यः "कान्तारगास्तु दशकं वासुद्रा विंशकं शतमिति"। अत्र गृहीत्वा कान्तारं महावनमतिक्रामन्ति कान्तारगा दुर्गस्थलवनान्तरो वस्त्रादिक्रयकारिणः पञ्चशतस्य दशकं प्रतिमासं दशपञ्चान् दद्युरित्युत्तरवाक्यस्थस्यानुषङ्गः। वसुद्रुमरन्तीति वासुद्राः वसुद्रुमान्तरः प्रतिमासं विंशकं शतं दद्युरित्यर्थः। कारितायान्तु न नियम इत्याह स एव "दद्युर्वा सूक्ष्मतां वृद्धिं सर्वे सर्वासु जातिषिति"। सर्वे त्र ब्राह्मणादयोऽधमर्णाः सबन्धकेऽबन्धके वा सर्वासु जातिषूत्तमर्णभूतासु स्वयमङ्गीकृतां वृद्धिं दद्युरित्यर्थः। द्रव्यविशेषे वृद्धिविशेषमाह स एव "सप्ततिस्तु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा। वस्त्रधान्यहिरण्यानामशीतिर्द्विगुणा परेति"। पशुस्त्रीणां महिषीस्त्रीप्रभृतीनां वृद्ध्यर्थं प्रयुक्तानामन्तरीया सप्ततिरेव वृद्धिः। रसस्य घृतादेरष्टगुणा। वस्त्रधान्यतर्गुणा धान्यानामान्यगुणा। हिरण्यानां द्विगुणा परेति प्रत्येकं सम्बध्यते। परा परमा। अतःपरमधिका वृद्धिर्नोक्तीत्यर्थः। न च नवादीनाम् अन्यत्रैव दानस्य सम्भवतीति वाच्यम्। तन्मोक्षाद्यपक्षस्य तत्पुष्टस्यत्याद्यर्थिनो दानसम्भवात्। अदृष्टान्तु चोरवाहनसेवार्थिनः। वृद्धस्मृतिरपि "हिरण्ये द्विगुणा वृद्धिस्त्रिगुणा वस्त्रकृष्यके। धान्ये चतुर्गुणा प्रोक्ता यदवाप्तफलेषु च। उक्ता वसुगुणा प्राज्ञैः मीलेषो षड्गुणा स्मृता। नवपञ्चेक्षुमद्येषु वृद्धिरष्टगुणा मता। गुडे मधुनि चैवोक्ता प्रयुक्ते चिरकालिके"